

INDULÓ ESÉLYEK – BETELJESÍTETT ÁLMOK? – TÁRSADALMI ESÉLYEGYENLŐSÉG A TEHETSÉGES FIATAL SPORTOLÓK KÖRÉBEN* –

VELENCZEI Attila– KOVÁCS Árpád–SZABÓ Attila–SZABÓ Tamás

Nemzeti Utánpótlás-nevelési és Sportszolgáltató Intézet, Utánpótlás-nevelési Igazgatóság
H-1146 Budapest, Istvánmezei út 1-3., e-mail: velenczei.attila@nupi.hu

Abstract: Although the wider public would think that sport is one of the most democratic subsystems in the society, in the last quarter of the 20th century and the early part of the 21st century substantive empirical research has shown that social inequalities are reflected in sporting practices and more generally in cultural consumption; furthermore, these tendencies may be even stronger. The aim of this study is to analyze social equality or inequalities in a special field: in consideration of the new generation of competitive sport. The Hungarian state has started a Sport Talent Care Program (named Heracles Program) to nurture those 14–23 year-old talented young sportsmen, who are to be the future hopes of the country. The purpose of our research was, therefore, to analyze the social background of these young athletes and to discover the existing social inequalities in this population. In addition, we have examined these sportsmen's affinity for their sport, and whether youngsters perceive sport as a professional activity or just as a beneficial recreational pastime. The results showed that the talented young athletes participating in the state-financed programs come from the middle or upper classes, as they did 1976. Their parents' qualification level is high; they have good profession and excellent jobs. The number of the lower class-youngsters is almost negligible. From the results, it can also be concluded that sport as a profession is non-appealing for the young. They would like to follow the way of their parents: a good qualification and a decent job in everyday life. Nowadays competitive sport – already at a young age – demands hard work all day. These young people invest the bulk of their time and substantial energy into competitive success, thus there are permanent conflicts between them and their environment (parents, coaches, leaders of the club), and even within the athletes themselves.

Összefoglaló: Ennek a tanulmánynak a célja az, hogy a társadalomtudósok által rendszeresen vizsgált társadalmi esélyek meglétét esetleges hiányát megvizsgálja egy sajátos területen: ez pedig a sport, azon belül is annak egyik szegmense, a felnőtt versenysport utánpótlásbázisa. Bár a sport az egyik legdemokratikusabb környezetnek tűnik, a kutatások rámutattak arra, hogy ez nem így van, a társadalomban megjelenő egyenlőtlenségek itt is leképeződnek, sőt, sok esetben halmozottan vannak jelen. A 2001-ben elindított, államilag fi-

* Köszönettel tartozunk azon két, számunkra ismeretlen bírálónak, akik észrevételeikkel, tanácsaikkal segítették jelen tanulmányunk lezárását és publikálását. Mindezen túl, köszönjük a kutatásban résztvevő edzőknek, sportszakemberek, hogy baráti odafigyeléssel támogattak bennünket.

nanszírozott Héraklész Tehetségmenedzselő Program célja az, hogy felszínre hozza és szervezett keretek között támogassa (edzőtáborok, felszerelések, tudományos mérések stb.) azokat a 14–23 éves tehetséges sportolókat, akik a jövő bajnokai lehetnek. A kutatás célja a programban sportoló fiatalok társadalmi háttérének feltárása, a meglévő esetleges esélyegyenlőségek azonosítása. A szerzők a jelenlegi adatokat – a szükséges körülmények mellett – összehasonlították a 1976-ban hasonló mintán felvett adatokkal. Kérdésként merült fel az is, hogy ezek a tehetségek miképpen tekintenek a sportra: leendő hivatásuknak tekintik vagy csak egy hasznos szabadidő eltöltésnek. Eredmények azt mutatják, hogy a menedzselte fiatalok jellemzően a közép- illetve felsőosztályba tartozó családokból származnak, szüleik magas végzettséggel, jó szakmával és munkahellyel rendelkeznek, csak elvétve található a programban alsó-közép- illetve alsóosztályból származó gyerek. A sport, mint hivatás ezeknek a fiataloknak – bár tehetségesek és eredményesek – kevésbé vonzó, céljuk inkább a szüleikhez hasonló civil karrier, jó állás és magas jövedelem. Tekintettel arra, hogy a mai versenysport – már ebben a korban is – nagyon komoly idő- és energia-befektetést igényel, könnyen előfordulhat, hogy összeütközésbe kerülnek környezettükkel (edzők, egyesületek vezetői), vagy akár saját magukkal.

Keywords: inequality, sport-talent, competitive sport, profession

Kulcsszavak: esélyegyenlőség, sport utánpótlás, tehetség, hivatás-választás

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány a sport egy sajátos alrendszerében, a versenysport-utánpótlás szegmensében vizsgálja meg a sportolók társadalmi háttérét, az induló társadalmi esélyek meglétét, esetleges hiányát. A társadalmi esélyek makró- és mikroszintű elemzése még napjainkban is az egyik közkedvelt társadalomkutatói témák közé tartozik. A jóléti államokban jellemzően a '60-as, '70-es években végeztek nagymintás adatfelvételeket arra vonatkozóan, hogy megállapítsák, mennyire nyitott egy adott társadalom, milyen esélyei vannak egy személynek arra, hogy társadalmi helyzete megváltozzon, egyáltalán miképpen írható le egy társadalom szerkezete (Blau 1977; Bourdieu 1985, 1987; Hyman 1963; 1949). A közép- és kelet-európai országokban a '80-as évek végén, a '90-es évek elején lezajlott társadalmi átalakulások vizsgálatai arra az eredményre jutottak, hogy a nyugat-európai társadalmakhoz hasonló szerkezetek csak torzulva jelentek meg (Szelényi–Szelényi 1995; Szelényi 1988; Slomczynski–Shabad 1997). Magyarországon a várokozásokkal és az óhajokkal szemben nem egy középosztályosodó, a társadalmi esélykülönbségeket megfelelően kiegyenlítő szerkezet jött létre, hanem egy erősen megosztott társadalom (Gazsó 2000). Napjainkban a kutatók figyelme már nem arra irányul, hogy az esélyegyenlőtlenség tényét bemutassák, hiszen minden társadalomban van egyenlőtlenség, ez nem tekinthető anómiás állapotnak. Az eszme az egyenlő esély, ezt kell a modern társadalmi újraelosztásnál szem előtt tartani. Sporthasonlattal élve mindenkinek ugyanarról a startvonalról kellene indulnia, hogy hova érkezik, az már saját egyéni törekvésétől függ. Az európai társadalmakban az egyenlőségi szintek igen sokfélék lehetnek. Ferge Zsuzsa

alapvetően két nagy egyenlőségi színteret különít el, egyrészt a fizikai életesély egyenlőtlenségét, amely ma azt jelenti, hogy a társadalmi hierarchia, a hatalommal való rendelkezés, végzett munka jellege, az iskolázottság nagymértékben meghatározzák, hogy ki hány évet él, mennyire beteg vagy egészséges, hogyan lakik, eszik. A másik egyenlőtlenségi dimenzió a társadalmi életesélyek egyenlőtlensége, amely még sokrétűbb, hiszen magába foglalja a családi szocializáció egyenlőtlenségét. Egyenlőtlenek az esélyeink mindenre – lakásra, iskoláztatásra, jó munkára és jó kapcsolatokra (Ferge 2005). Mindezen végtelen számú egyenlőtlenségi színterekből kiemeltünk hármat (tudás, munka, jövedelem), amelyek vizsgálódásunk tárgyát is képezik.

Az elmúlt 30 évben Magyarországon is kitolódott az oktatásban eltöltött évek száma, a '90-es évek legelején bekövetkező rendszerváltás utáni években szélesebb réteg számára nyíltak meg a főiskolák, egyetemek kapui. Úgy tűnik, hogy az iskolázottság területén az elmúlt évtizedben pozitív folyamatok mentek végbe, a felsőoktatásban a tanulók létszámának növekedése figyelhető meg. Mindezek azonban nem jelentik, hogy az iskolázottság mindenki számára ugyanolyan eséllyel érhető el – hát még a „jó iskolázottság”. Ahogy azt Gázsó és Laki is megjegyzi, a modern világ az iskolával szembeni követelménnyé tette az induló hátrányok csökkentését is, mindezek ellenére a társadalmi hátrányok átörökítése folyamatos (Gázsó–Laki 2004). Magyarországon a helyzet etekintetben kritikus, hiszen a közoktatási rendszer nemhogy nem képes felszámolni a hátrányos helyzetű csoportok megfelelő iskolába kerülését, hanem még tovább növeli is az egyenlőtlenségeket.

A társadalmi rend fenntarthatósága szempontjából alapvető kérdés, hogy mekkora azoknak a száma, akiknek a munkához való viszonyuk esetleges (pl. nyugdíjasok, rendszertelenül foglalkoztatottak, feketemunkából élők). Magyarországon – becslést számítások alapján – az előbbi csoportokba soroltak aránya a foglalkoztatottakhoz képest bőven 40% felett van, ez pedig aránytalan teherviselést eredményez (Ferge 2005; Kolosi et al. 2004).

A kutatók véleménye megegyezik atekintetben, hogy a jövedelem jóléti mutatóként való alkalmazásával pontos képet kaphatunk a társadalmi rétegek állapotáról. Az elmúlt 15 évben a lakosság jövedelmi viszonyait a kilencvenes évek elejétől egészen 1997-ig vizsgálva látjuk azt, hogy a lakossági reáljövedelmek értéke folyamatosan csökkent, majd 2006-ig lassú emelkedésbe kezdett, 2007-től ismét csökkent. Ez a folyamatos értékvesztés bizonyos társadalmi csoportok számára irreverzibilis veszteségeket okozott, az elmúlt évtizedben Magyarországon jelentős elszegényedés zajlott le (Kolosi et al. 2004). Magyarországon jelenlévő szegénység méretére és mélységére a kutatók körében nincs egységes álláspont, de összességében mindenki egyetért azzal a kijelentéssel, mely szerint a jövedelmi szegénység által érintett össznépesség száma 2000-ben magasabb volt, mint 1993-ban (Havasi 2002; Tóth 2005).

Kutatásunk talán egyik legérdekesebb része az összegyűjtött adatoknak a területi elemzése volt. A területi dimenziók mentén mérhető egyenlőtlenségek kutatása a nemzetközi és a hazai szakirodalomban is markánsan jelen vannak (Faluvégi 2004; Rooney–Pillsbury 1993). Az elmúlt években egyre nagyobb nyilvánosságot nyert az a jelenség, miszerint az országban nyugat–kelet, valamint észak–dél irányú, társadalmi, gazdasági mutatókban mérhető fejlettségi lejtő tapasztalható. E lejtő alapvető jellemzői a regionális tagoltság, a Balassagyarmat–Békéscsaba városok (BB) fejlődési tengely (törésvonal) és az észak–dél fejlődési lejtő. A BB-tengelytől keletre többnyire

csak kedvezőtlen gazdasági háttérű és társadalmi helyzetű térségek találhatók. A társadalmi, gazdasági fejlettséget mérő mutatók szerint ezek a térségek jórészt a stagnáló vagy leszakadó kategóriába sorolhatók, elvértve, szigetként emelkedik ki közülük egy-két fejlődő vagy dinamikusan fejlődő térség. A BB-tengelytől nyugatra van az ország fejlődési motorja: a kedvező gazdasági körülmények mellett a társadalmi problémák is az országos átlag alatt maradnak.

Vizsgáljuk meg, hogy mindezek a színterek miképp jelennek a versenysport közvetlen utánpótlását biztosító Héraklész Tehetségmenedzselő Programban. Mielőtt azonban rátérnénk kutatási eredményeink közlésére, a tartalmi érthetőség kedvéért röviden bemutatjuk a magyar versenysport utánpótlás-nevelésének strukturális felépítését.

A magyar sport abszolút olimpia központúnak tekinthető, a társadalmi várakozás egy-egy nemzetközi verseny előtt jelentősnek mondhatóak, bár a legújabb kutatások azt mutatják, hogy az elmúlt évtizedben ez a várakozás valamelyest csökkent (Földesiné et al. 2008). Ha megvizsgáljuk az olimpiai-nem olimpiai sportágak állami támogatását, a mérleg nyelve jelentős eltolódást mutat az olimpiai szakágak felé, az éves állami juttatások nagyobb hányadát ezek a szövetségek kapják. A társadalom felől érkező igény mindezekért az, hogy a sportolók jól – olykor erőn felül – teljesítsenek a versenyeken, nyerjenek. Nem meglepő, hogy közvetlen felnőtt olimpiai elit sportolókat támogató rendszer leképeződik az utánpótlás-nevelés területére is. Az 1963-ban megalakuló Központi Sportiskola (KSI) célja az volt, hogy a legtehetségesebb fiatalokat összegyűjtse és központilag készítse fel a felnőtt versenysportra. Bár a rendszerváltáskor a KSI elvesztette ezen központi szerepét, az addigi eredmények igazolták a rendszer helyességét. A 2001-ben elindult Héraklész Tehetségmenedzselő Program ezen alapokon indult újtára, elsődleges célja továbbra is az, hogy a megteremtse a leendő olimpiai résztvevők és győztesek bázisát. Ennek függvényben 20 olimpiai sportágban a 14–18 (Héraklész Bajnok Program – alsó szint) illetve 19–23 évesek (Héraklész Csillag Program – felső szint) részére olyan támogatási keretet biztosít, amely segítségével előbb az utánpótlás nemzetközi versenyeken majd természetes módon a felnőtt nemzetközi (kiemelten az olimpiai) versenyeken is eredményesen szerepelhetnek sportolóink. A sportágak hagyománya, jellege, eredményei alapján sportáganként 30–105 sportoló kerül be az alsó és felső szintekre. A bekerülés szinte egyetlen és legfontosabb feltétele az eredményesség. Ezeknek a fiataloknak edzőtáborokat, felszereléseket, külföldi versenyzési lehetőségeket biztosít a program, mindezek eredményeképpen az elmúlt 3 évben több mint 1000, 1–8. helyezést értek el a korosztályos Európa -, illetve Világbajnokságokon. A 2002-es évtől pontos adatokkal rendelkezünk a sportolók eredményeiről, edzőikről, egyesületi háttérükről, de nem tudjuk, milyen közegekből érkeznek, hogyan jellemezhető társadalmi környezetük. Ennek felderítésére indítottuk el kutatásunkat a tavalyi évben.

CÉLOK

A fiatalok társadalmi pozícióját szüleik helyzete határozza meg, így tehát az utánpótlás korú sportoló társadalmi esélyeinek a vizsgálatok a szülők vizsgálata megkezdhetetlen. Tanulmányunk alapvető célja, hogy az élsportolóvá válás egyik kiemelkedően fontos szakaszában megvizsgálja, hogy a bemutatott esélyekkel milyen

mértékkel bírnak a sportolók szülei, ennél fogva pontosan megismerje az utánpótlás-nevelési rendszerekbe bekerülő sportolók társadalmi környezetét.

Célunk továbbá, hogy megvizsgáljuk, a több mint harminc éve hasonló populáción lefolytatott kutatás eredményeképpen a tehetséges sportolók körében már feltárt társadalmi különbségek változtak-e és ha igen mennyiben, van-e különbség a mai és a 30 évvel ezelőtti kiválasztott utánpótlás korú sportoló gyerekek környezete között.

Összhangban a szakirodalmi áttekintéssel, az elemzési környezettel valamint a megfogalmazott célkitűzéssel a tanulmányban választ keresünk arra, hogy:

1. vajon hasonlóan a harminc évvel ezelőtti eredményekhez, az anyagilag és kulturálisan kedvezőbb helyzetben lévő fiataloknak több esélyük van arra, hogy élsportolóvá váljanak, mint a kedvezőtlenebb helyzetben lévő társaiknak;
2. ellentétben a harminc évvel ezelőtti eredményekkel, napjaink Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszerében résztvevő sportágak között különbség van a bekerülő sportoló gyerekek társadalmi hátterében;
3. igaz az a feltételezésünk, miszerint a sportkarrier előrehaladtával az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszer közép- (Héraklész Bajnok Program) és felső szintjén (Héraklész Csillag Program) egyre jobb társadalmi helyzetű gyermekek sportolnak;
4. igaz az a feltételezésünk, miszerint a gazdasági tényezők tekintetében a fejlettebb területekről jellemzően több sportoló kerül be az utánpótlás-nevelési rendszerbe, mint a fejletlenebbekről, létezik a települési lejtő és az úgynevezett Balassagyarmat–Békéscsaba (BB) tengely, illetve
5. tekintenek-e a sportra úgy a sportolók, mint a jövőbeli lehetséges foglalkozásukra.

MÓDSZEREK

Az adatgyűjtési módszerek közül elsősorban a *survey*-módszert alkalmaztuk, de az átfogó következtetések levonásához elengedhetetlenek tűnt a dokumentumelemzés és a mélyinterjúk módszerek felhasználása is.

Vizsgálatunkba a 2008-as Héraklész, valamint az 1976-ban KSI-ben sportolók kerültek, vizsgálati populációnk tehát összetett volt. Munkánk talán egyik legérdekesebb és legösszetettebb része a több mint 30 évvel ezelőtti adatok ismételt feldolgozása, megfelelő interpretálása és a mai adatokkal történő összevetése volt, ezeket az adatokat Intézetünk jogelődje gyűjtötte össze. A Héraklész minta eredményeit az Intézetünk és a Szonda Ipsos által 2004-ben közösen elkészített, a magyarországi felnőtt lakosságra reprezentatív kutatás 1500 fős mintájával tudtuk összehasonlítani. A Héraklész Tehetségmenedzselő Program minden egyes támogatott sportolót nyilvántart, kézenfekvő volt, hogy a teljes populáció kerüljön be az analízisbe, így is minimalizálva a mintavétel során a legjobb jóindulattal sem mindig elkerülhető torzításokat, hibákat. Az adatbázisban 1201 Bajnok Programos és 301 Csillag Programos sportoló szerepelt, minden érintett részére eljuttattuk a kérdőívet (jellemzően sportági válogatott edzőtáborokban osztottuk ki azokat). A kérdőívek visszaküldési aránya a Bajnok Programban sportolók esetében 70,2%, a Csillagos sportolók esetében pedig 60,1%. Az 1976-os kérdőívből nyert adatokat a KSI-s gyerekekre vonatkozóan teljesnek te-

kinthetjük, hiszen akkor minden próbaéves hallgatónak kötelező volt kitölteni a kérdőívet. Ebben az évben 660 sportoló kezdte meg sportkarrierjét a KSI-ben, mi az irattárban összesen 551 kérdőívet találtunk meg (ez összességében 85 százalékos kitöltöttségi arálynak felel meg).

Strukturált mélyinterjút a sportágak vezetőivel illetve a program irányítóival készítettünk, így összesen 32 rögzített interjú állt rendelkezésünkre. Adatelemzésre és a statisztikai próbák lefuttatására az SPSS 14.0, a területi elemzéshez GeoMedia 6.0 térinformatikai szoftvercsomagot használtunk.

EREDMÉNYEK

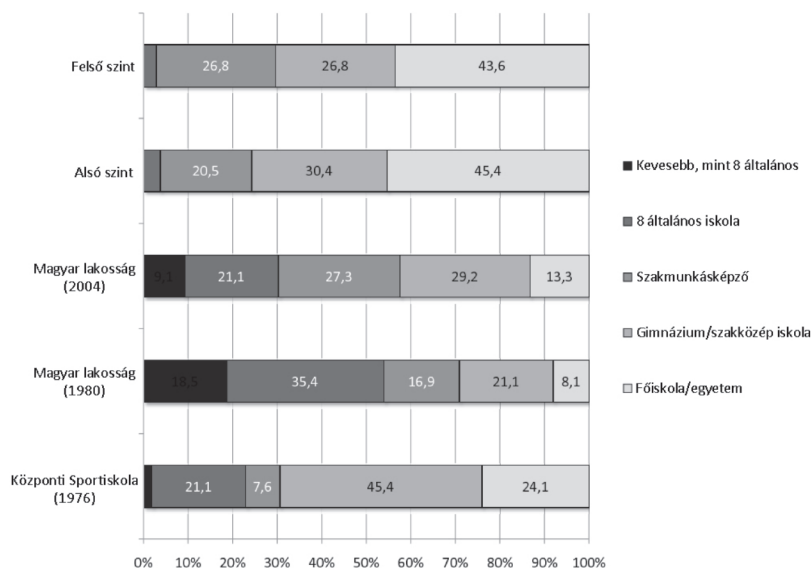
Szülők iskolai végzettsége

A sportoló fiataloknak szüleik iskolai végzettségének megválaszolásakor a felsorolt hat kategóriából kellett a legmagasabbat kiválasztaniuk. Az 1. ábra a felnőtt lakosság iskolai végzettségének arányát mutatja be – almintánként és magyarországi reprezentatív adatok szerint. Az grafikon alsó felében a 30 évvel ezelőtti adatokat elkülönítve mutatjuk be. Úgy tűnik, hogy ma már minden sportoló szülője rendelkezik legalább alapfokú végzettséggel, egyik sportolói almintába sem került ilyen végzettséggel rendelkező szülő. Csak 8 általánost végző szülők száma a Héraklész Bajnokok és Csillagosok között igen csekély. Valamely szakmát végzők – de érettségit nem adó – százalékos aránya 20-27% között van, az idősebb Héraklész Csillagosok között található a legfelsőbb érték. Az érettségizők aránya 26,8-30,4% közötti, a főiskolát, egyetemet végzettek aránya azonosnak tekinthető.

A 2004-es felnőtt lakosra reprezentatív kutatás eredményeképpen azt látható, hogy a felnőtt lakosságban a teljes iskolázatlansági arány (nincs meg a 8 általános végzettség) 10% alatt található, csak az általános iskolát fejezte be a lakosság 21,1%-a, szakmunkásképzőt végzett a lakosság több mint egynegyede (27,4%), érettségivel rendelkezik közel egyharmada, a főiskolát, egyetemet végzettek aránya 15% alatt található. Összehasonlítva a Héraklész és a 2004-es magyarországi adatokat láthatjuk, hogy a sportolók szülei jóval magasabb végzettséggel rendelkeznek, mint a magyar felnőtt lakosság ($\chi^2=62,369$; $df=8$; $p<0,001$). Nem volt ez másképp a hetvenes évek végén sem, hiszen míg akkor a KSH adatai szerint a felnőtt lakosság majdnem egyötöde nem rendelkezett 8 általános végzettséggel, a KSI-s sportolók szülei között 1% alatt volt az arány. Míg a 8 általánost és a szakmunkásképzőt végzettek aránya kevesebb, addig az érettségivel rendelkezők valamint a felsőfokú végzettségűek többszöröse volt az átlagnak.

A sportági vezetők, vezetőedzők naponta találkoznak a szülőkkel, összetartásokat szerveznek, szülői értekezleteket tartanak, sok sportágban az egyesületeknél mind a mai napig nyilvántartják a szülők iskolai végzettségét is. A megkérdezett vezetők, edzők egy-két sportágat kivéve jellemzően azt mondták, hogy a szülők iskolázottak, képzetek.

„A vívás tradíció azt eredményezik, hogy hozzánk a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők hozzák le a gyerekeket, a vívóklubok is ezekben a kerületekben működnek – gondolok itt a II., XII. kerületre.” (vívás sportvezető)

1. ábra A szülők iskolai végzettsége

„Persze, a vízilabdázó gyerekek között nagyon sok a diplomás szülők gyereke, én most nem tudom neked azt mondani, hogy ez most a tradíciók vagy mi miatt van. Az tény, és ez főleg a kezdő csoportoknál kollégáim mondják, hogy most úgymond „trendi” vízilabdázónak hozni a gyereket, bizonyos magassabb körökben ez megfigyelhető.” (vízilabda sportvezető)

„A kézilabda nem egy elitsport, úgye mindig jön az összehasonlítás a kosárasokkal, hogy bezzeg ők milyen magas presztízzsel rendelkeznek, csupa diplomás játszik a csapatokban. Nekem anno mindenféle játékos megfordult a kezeim között, most úgy látom, hogy a szülők nagy része azért valamilyen iskolával rendelkezik.” (kézilabda, sportvezető)

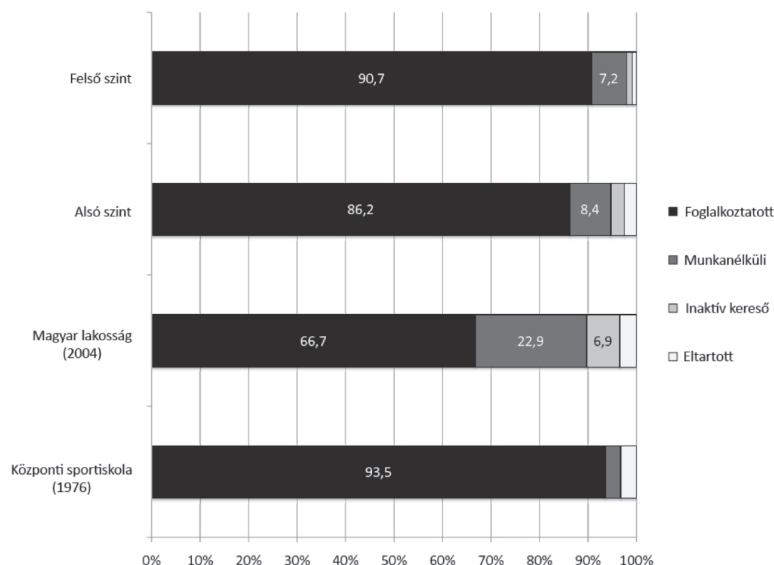
Mindezekből megállapíthatjuk, hogy az utánpótlás-nevelés területén mért iskolázottsági mutatók nemcsak napjainkban, hanem 30 évvel ezelőtt is magasan jobbak voltak, mint az társadalmi átlag. Amennyiben tehát elfogadjuk, hogy az iskolázottság és a társadalmi pozíció szorosan összefügg, eredményeinkből kiviláglik, hogy ebben az aspektusban a hazai sportutánpótlás-nevelés bázisát képező családok jellemzően jobb pozícióban helyezkednek el. A nemzetközi kutatások is azt mutatják, hogy a felső- és középosztályból származó gyerekek könnyebben kerülnek be jó nevű, magas oktatási színvonalú iskolákba, ahonnan egyenesebb út vezet a szintén jó nevű, kiváló diplomát adó egyetemre, főiskolákra (Archer et al. 2003; McNamee–Miller 2004). A tehetséges sportoló gyerekek előtt nyitva állnak a jó iskolák, egyetemek kapui – és nemcsak azért, mert szüleik is adott egyetemre, főiskolára jártak, hanem azért is, mert

körükben igen magas a jól illetve kiválóan tanulók száma (Kovács–Velenczei 2009). Egyértelműnek tűnik a helyzet: azok a fiatalok, akik jobb társadalmi közegből érkeznek, jobb iskolákban tanulnak tovább, ezáltal kedvezőbb pozícióból vághatnak neki az életnek, kereshetnek munkát.

A szülők munkastátusza

A sportolói almintákban 82% felett van a foglalkoztatottak aránya, a Csillag Program esetében 10 szülőből 9-nek van folyamatosan munkája. 2004-ben a felnőtt magyar lakosság közel 70 százalékát a foglalkoztatottak közé sorolhattuk, 23 százalékuk inaktív kereső, a munkanélküliség ráta ebben az évben 7,0-7,5% körüli volt, csekély számú eltartott is nyilvántartásba került. Ezek a szám adatok azt mutatják, hogy a sportolók szülei között a foglalkoztatottsági mutató legalább 14 százalékkal magasabb, mint amit a magyar lakosság körében mértünk, a szülők munkastátusza sokkal kedvezőbb, mint az magyar lakosságé ($\chi^2=21,055$; $df=6$; $p<0,001$).

Az 1976-os KSI almintát jelen esetben nem tudtuk a kor hivatalos KSH statisztikáival összehasonlítani, mivel a politikai rendszer sajátossága miatt 30 évvel ezelőtti Magyarországon a munkanélkülieket nem tartották nyilván. A sportolói adatbázisból eredményei azt mutatják, hogy szinte minden szülő foglalkoztatva volt.

2. ábra A szülők munkastátusza

Csak néhány sportági vezető nyilatkozott úgy, pontosan tudja, hogy a versenyzője szüleinek van-e munkahelye, a legtöbben úgy vélik, a szülők rendszeresen dolgoznak.

„Ez kényes téma, igazából mi a kerettedzésen soha nem kérdezzük rá, hogy van-e munkája anyukádnak vagy apukádnak vagy nincs. Az biztos, hogy szegénységben egyik gyerekünk sem él.” (vízilabda, edző)

„Nem tudom megmondani hány százalékos a munkanélküliség az öttusázók között, gyanítom, hogy nulla, maximum valahol az anyuka nem dolgozik, de neki nem is biztos, hogy kell.” (öttusa, vezetőedző)

A munkastátusz és a család társadalmi pozíciója közötti összefüggést nem kell különösebben megmagyaráznunk. Adatainkból és elemzésünkéből látszik, hogy a tehetséges gyerekek szüleinek a munkához való kapcsolata abszolút pozitívként értékelhető, a gazdaságilag aktív rétegbe sorolhatóak, megerősítve azt a feltételezésünket, hogy a társadalmi státuszpiramisban elfoglalt helyük jó.

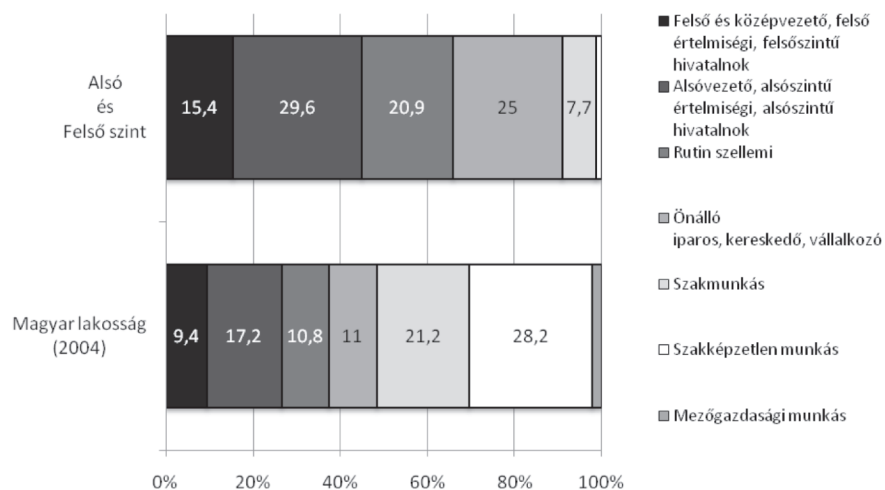
A szülők foglalkozási státusza, jövedelme és vagyoni helyzete

A kérdőívben a Héraklész Programos sportolók szüleinek foglalkozási státuszát is felmértük. Kijelenthetjük, hogy a leíró adatok alapján az egész társadalomra kivetített adatok a sportszférában megjelenő szülők körében is tetten érhetőek. Össztársadalmi szinten folyamatosan csökken a mezőgazdasági, illetve a szakképzetlen munkások száma. A legfelső három kategóriába soroltak százalékos megoszlása 25,9-ről 37,4-re emelkedett és 25 éve még szinte teljesen hiányzó vállalkozói réteg az elmúlt egy évtizedben majdnem kétszeresére nőtt.

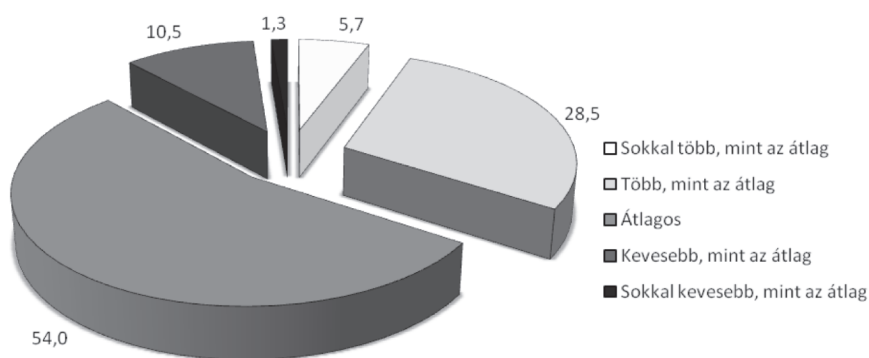
A sportolói adatok elemzésekor világosan kitűnik, hogy a Héraklészes szülők a lakossági adatokhoz képest majdnem kétszer annyian végeznek legalább rutin szellemi munkát (Héraklész: 65,9% – magyar lakosság: 37,4%), köreikben jóval magasabb a vállalkozói réteg aránya és csak alig vagy nem is fordul elő szakképzetlen illetve mezőgazdasági munkás. A statisztikai vizsgálat eredményeképp megállapíthatjuk, hogy ez a különbség nem a véletlennek köszönhető ($\chi^2=47,977$; $df=6$; $p<0,001$).

A szülők keresetére vonatkozó kérdések a kérdőívekben átalakultak, míg 30 évvel ezelőtt a szülők forintra pontosan beírták havi keresetüket, addig a Héraklész kérdőívben a gyerekek véleményüknek adtak hangot, éppen ezért az előbbiekhöz hasonló átfogó diagramot nem áll módomban készíteni. A Héraklészes sportolók nagy többsége úgy véli, hogy szüleik átlagos, vagy annál jobb keresettel rendelkeznek, szinte alig van olyan gyerek, aki szerint szüleik az átlagosnál jóval kevesebbet keresnének.

Az edzők, sportvezetők jellemzően úgy vélik, hogy napjainkban azok a szülők, akiknek gyermeke valamely tehetséggyondozó programban vesz részt, jómódúak, a középfelső vagy a felsőosztály képviselői, legalább átlagos, de inkább annál jobb keresettel rendelkeznek.

3. ábra A szülők foglalkozási státusza

4. ábra A programokban részt vevők véleménye szüleik keresetéről

„Az utóbbi években a tenisz egyre népszerűbb lett, a kisebbek között néha megjelennek a kevésbé jómódú szülők gyermekei, de egy bizonyos szint után – hacsak a gyerek nem kiemelkedően tehetséges és támogatja valamely klub a további sportolást – ők lemorzsolódnak, nem tudja az apuka vagy anyuka kifizetni a tagdíjat vagy a külföldi versenyen való részvételt. Nagyon komoly befektetés egy teniszező és hát ugye ott van, hogy nem lesz belőle top sportoló.” (tenisz, vezetőedző)

„Judóban van ilyen is meg olyan is, nem lehet kijelenteni, hogy csak a jómódú szülők hozzák le ide a gyermeküket, sőt, a nyári tanfolyamokon van, hogy csak mi adunk neki rendes kaját. Persze a nagyon gazdagok is megtalálhatóak.” (judo, vezetőedző)

Látható tehát, hogy az edzők tapasztalatai összecsengenek a kvantitatív adatokkal, hiszen a szülők nagy része vezetőbeosztású, jelentősen felülreprezentáltak a magyarországi átlaghoz képest. A vezető beosztás magasabb keresettel is jár, így ezek a családok nagyobb sportfogyasztók, amely leképeződik a gyerekek sporthoz való kapcsolatában is.

A sportágak összevetésében is megvizsgáltuk, hogy van-e különbség a szülők iskolai végzettsége, munkastátusza, foglalkozása között. Mindezek eredményeképpen 24 értékelhető táblát és a hozzájuk tartozó $\div 2$ valamint szignifikancia értékeket kaptam, legfontosabb eredmények a következőképpen foglalhatóak össze:

1. A sportágak között különbség mutatkozott mind az édesapa, mind az édesanya iskolai végzettségét tekintve, a legalacsonyabb végzettséggel az ökölvívók (30,1% a családfő legfeljebb 8 általánost végzett, az édesanyák 7,9% még ezt sem fejezte be) és a birkózók (40,5 százalékuk édesapja legmagasabb végzettsége a szakmunkás-képző) szülei rendelkeznek, a vívók, vízilabdázók és úszók szüleinek 2/3-a főiskolát vagy egyetemet végzett ($\chi^2=463,19$; $df=85$; $p<0,001$).
2. A legmagasabb szülői munkanélküliség szintén az ökölvívók és a birkózók között volt tapasztalható (édesapa esetében 12,3% illetve 8,1%), más sportágban az édesapa rendszeresen dolgozik ($\chi^2=139,05$; $df=68$; $p<0,001$).
3. A vívók szülei között (édesapa 59,2%, édesanya 25,9%) kiemelkedően magas a felsővezetők és az értelmiségiek aránya, de hasonló számadatokat kaptam a vízilabdázók között is. Kiemelkedően magas a vállalkozók aránya a jégkorongozók esetében (41%), a kézilabdázók (28,6%), birkózók (32,4%), ökölvívók (31%) esetében a szakmunkások aránya nagyobb, mint a magyar lakossági átlag ($\chi^2=505,77$; $df=170$; $p<0,001$).
4. A gyerekek véleménye szerint (a tenisz, a jégkorong és az úszást leszámítva minden más sportágban) a szülők átlagos keresettel rendelkeznek, a fenti sportágakban az átlagnál többet kereső szülők aránya 55% felett van ($\chi^2=379,38$; $df=68$; $p<0,001$).
5. Csak az ökölvívás és a birkózás esetében nyilatkozott a sportolók legalább 8 százaléka úgy, hogy a szülők fizetéséből egyáltalán nem jönnek ki, vízilabda esetében a jól élők aránya 50% felett van ($\chi^2=341,33$; $df=51$; $p<0,001$).

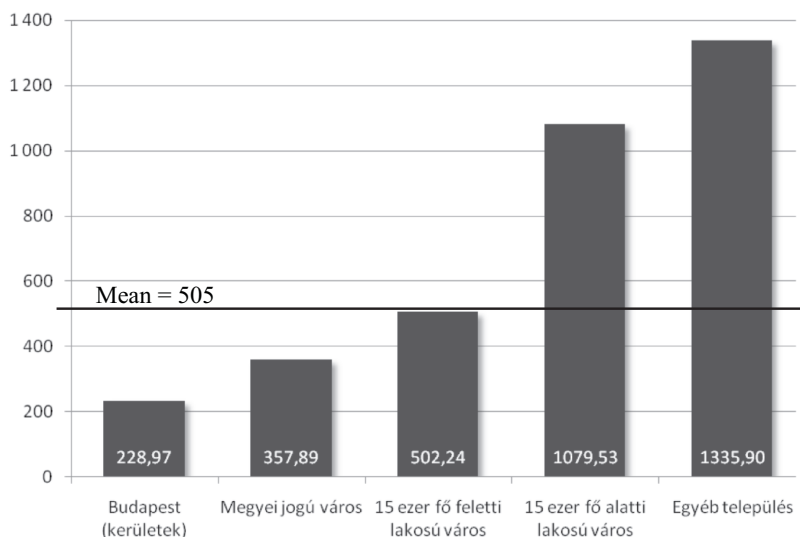
Mindezek az eredmények összecsengenek a nemzetközi tanulmányokban publikáltakkal, miszerint az a társadalmi tévhit, mely szerint a sport egy nyitott és „demokratikus” környezet nem fedti a valóságot (Coackey 1997). Ahogy Bourdieu megjegyzi, a különféle sportok üzésének valószínűsége sportonként eltérő mértékben, de főként a gazdasági és másodlagosan a kulturális tőkétől és a szabadidőtől függ (Bourdieu 1996). Az utánpótlás területére vetítve ez azért lényeges, mert döntően a szülők határozzák meg, hogy gyerekek mely sportág felé fordul, melyekkel ismerkedik meg és üzi majd később akár versenyszerűen is. A kutatások eredményei rámutattak arra, hogy az élversenyzők körében a közép- illetve a felsőbb társadalmi osztályból származók aránya nagyobb, mint az alsóbb osztályokból érkezőké (Coackey 1997; Eitzen–Sage 1997), jelen tanulmányunkban ezt mi a sport egy másik szegmensében, az utánpótlás korúak körében is bebizonyítottuk.

**Települési lejtő, mint egyenlőtlenségi dimenzió
(települési és kistérségi szintén)**

Ahhoz, hogy egy adott típusú településen lakó Héraklész sportolói létszám és a település típusa közötti összefüggésre rá tudjunk világítani, tudni kell, hogy a magyarországi településeket a közigazgatási szabályozás 5 fő csoportba sorolja:

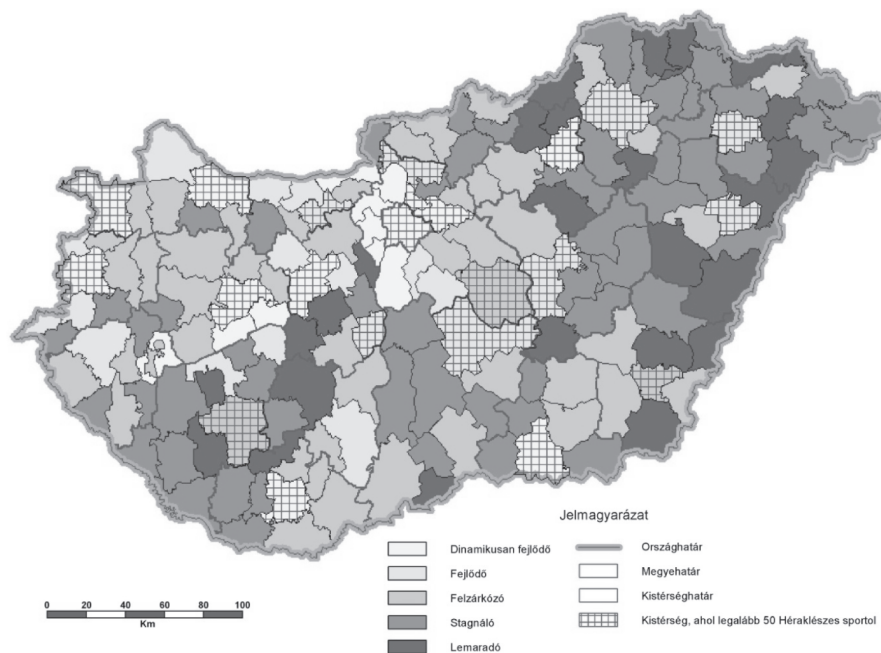
1. léteznek azon a települések, amelyek nem nyertek városi rangot, ezek jellemzően a községek,
2. vannak azok a települések, amelyek városok, de az állandó lakosainak a száma 15 ezer fő alatt van,
3. a következő kategóriába a 15 ezer fő feletti lakossal bíró városok találhatók, de ezek még nem megyei központok,
4. ebbe a csoportba a megyei jogú városok tartoznak, ezek fejlett közigazgatási központok, nem ritkán a lakosok száma meghaladja az 50 ezret is, végül
5. Budapest önálló besorolási egységet képez.

A korrelációs vizsgálat eredménye azt mutatja, hogy szoros összefüggés a város besorolása – végső soron fejlettsége – és a településen élő sportolók száma között ($r=0,514$; $p<0,001$). Meg kell jegyeznünk, hogy a fővárost túlreprezentáltsága (összesen 399 fő, tehát a teljes Héraklész-minta majdnem 40 százaléka itt lakik) és egyedi jellege miatt az eredmények jelentősen torzításának elkerülése miatt ki kellett vennünk az analízisből. Az 5. ábrán azt mutatjuk be, hogy átlagosan az adott besorolású településen egy támogatott sportolóra mennyi hasonló életkorú jut. Az országos átlag valamivel 500 fő felett van, tehát minden 500. 14–18 éves gyerek valamiképpen részesül a programból. Úgy tűnik, hogy egy fővárosban élő fiatal nagyobb eséllyel rendelkezik tekintetben, hogy támogatott legyen, szemben egy kisvárosban, vagy éppen egy falun élő társánál.

5. ábra Átlagosan egy Héraklész sportolóra jutó 14–18 éves fiatalok száma az adott településtípuson

Az Európai Unió gyakorlatnak megfelelően a magyarországi kistérségeket – gazdasági fejlettségük szerint – 5 fokú skálán rangsorolják. Megvizsgáltam, hogy van-e összefüggés a fejlettségi mutató és a Héraklész sportolók száma között. Az eredmény azt mutatja, hogy a két változó kapcsolata erős ($r=0,523$; $p<0,001$), jellemzően a dinamikusan fejlődő területekről kerül be több tehetséges sportoló a rendszerbe.

1. térkép Összefüggés a kistérségek fejlődési potenciálja és a Héraklész sportolók száma között

Ahogy már a bevezetőben rámutattam, a legújabb kutatások az egyes területek gazdasági potenciálját megvizsgálva egy új törésvonalra mutatnak rá, ez pedig az úgynevezett Balassagyarmat–Békéscsaba tengely. Míg a BB-tengelytől keletre található 45 kistérség közül 18-ban lakik támogatott sportoló, addig ez az arány a nyugatra lévő kistérségek esetében 129/94. A 2x2 táblás elemzés eredménye szerint a Héraklész sportolók jellemzően a tengelytől nyugatra található kistérségekben laknak ($\chi^2=15,714$; $df=1$; $p<0,001$).

„Az, hogy ki megy le judózni, egy dolog baromira befolyásolja: hol indították meg a tanfolyamot..... Itt aztán társadalmi mobilitásról meg törekvésről meg mindenről lehet beszélni, de a sportolás helyétől való távolság alapvető módon befolyásolja, hogy ki jelentkezik valamire, és ugye ha már valamit elkezdett, valószínűleg ott is tudják tartani.” (judo vezetőedző)

„Ugye nálunk olyan sok egyesület nincs, így alapvetően meghatározó, hogy ki lakik az egyesülethez közel és ki olyan helyen, ahol a közelben nincs öttusa szakosztály. Nem igazán jellemző, hogy valaki naponta több tíz kilométert utazzon csak azért, hogy eddzen valahol.” (öttusa vezetőedző)

„Egyre több jégpálya épül, egyre szélesebb a területi bázis, de még vannak fehér foltok. Egy szerencsétlen gyerek, akinek a közelében nincs pálya, bármennyire is szeretne, csak télen, a befagyott halastavon tud hokizni, de a minőségi képzést itt értelemszerűen nem kaphatja meg. Jégpálya meg ott épül, ahol meg is tudják fizetni.” (jégkorong vezetőedző)

Sportkarrier vagy tanulás?

A sportolók a kérdőívben választ adtak arra is, hogy számukra mennyire fontosak a sportsikerek valamint a tanulás, és esetleg később a sporttól távol eső sikeres civil élet. Az értékelő skálák alkalmasak arra, hogy mélyebb kapcsolatokra mutassunk rá, itt faktoranalízissel igyekeztünk ezeket a belső összefüggéseket feltárni. Az analízis 5 értékelhető faktort különített el, ezeket, valamint az egyes faktorsúlyokat mutatja az 1. táblázat.

Az első faktor a „Versenykarrier”, ide kifejezetten a sikeres versenysporttal kapcsolatos várankozások tartoznak. A legmagasabb faktorsúllyal a „Sok pénzt keresni” és a „Híres sportolónak lenni” szerepel ebben a csoportban.

Második faktorba többek között a „Felkészült edző” a „Támogató egyesület” tartoznak, ezek entitását „Sportfelkészülési háttérként” definiáltam és a sportoló körüli környezet fontosságát hangsúlyozza.

A „Civil környezeti támogatásként” definiált harmadik faktorba a támogató iskola, a baráti közösség illetve a család erkölcsi támogatása tartozik.

Az analízis eredményeképp teljesen külön faktorként kezelhetjük (negyedik faktor) a „Civil karriert”, a sportolók azon várankozást, hogy jó anyagi háttérrel rendelkezzenek és minél jobb képesítéssel, magasabb iskolai végzettséggel rendelkezzenek.

A „Belső motivációt” – úgymint „Tehetség”, „Szorgalom” szintén külön faktorként tudom elkülöníteni és további számításokhoz felhasználni.

Az összes magyarázott variancia a teljes minta több mint felét magyarázza (54,6%), így elfogadhatjuk az adatredukció során keletkező csoportokat. A KMO-index=0,822, ez is tovább igazolja számításom helyességét.

A faktorscore-ok alkalmasak arra, hogy a Bajnok és a Csillag Programban résztvevő sportolók közötti különbségekre is felfigyeljünk. Mind az öt faktor esetében kétmintás t-próbával igyekeztem választ kapni a kérdésre: fellelhető az egységes utánpótlás-nevelési rendszeren belül valamilyen egyenlőtlenség, és ha igen, melyek ezek?

A statisztikai vizsgálat két esetben mutatott ki a csoportok különbséget. Ezek szerint a Csillagos – tehát az idősebb – sportolók számára sokkal fontosabb a sikeres versenykarrier, szeretnének híres sportolók lenni, minél több versenyt megnyerni és természetesen ezáltal minél több pénzt keresni ($t=2,038$; $p<0,05$). Úgy vélik, sikereikhez környezetük jelentős mértékben hozzájárul, fiatalabb társaiknál fontosabbnak vé-

lik a civil környezeti támogatást ($t=2,038$; $p<0,05$). Mindkét csoport fontosnak tartja a megfelelő sportfelkészülési háttérrel, szeretnének jó iskolába járni, sokat keresni és úgy vélik, a sikerekhez elengedhetetlen a tehetség, a szorgalom.

1. táblázat A faktoranalízis eredménye

		1. factor	2. factor	3. factor	4. factor	5. factor
Versenysport	Sok pénzt keresni	0,712	-0,100	0,014	0,350	0,083
	Híres sportolónak lenni	0,698	0,186	0,005	0,078	0,066
	Sokat utazni, külföldre eljutni	0,675	0,055	0,094	0,102	0,016
	Minél több versenyt megnyerni	0,604	0,372	-0,126	-0,106	0,087
	Minél több rekordot megdönteni	0,559	0,170	0,118	-0,067	-0,037
	Jól kinézni	0,529	-0,110	0,347	0,032	-0,035
Sport- Felkészülési háttér	Felkészült edző	0,088	0,649	0,115	-0,272	0,174
	Támogató egyesület	0,038	0,649	0,329	-0,039	0,101
	Jó edzőpartner	0,146	0,617	0,050	0,275	0,023
	Jó sportszerek	0,084	0,538	0,170	0,424	-0,071
	Mentális felkészülés	0,119	0,399	0,309	-0,013	0,166
Civil környezeti támogatás	Család erkölcsi támogatása	0,022	0,173	0,686	0,067	0,062
	Barátok támogatása	0,090	0,080	0,663	0,099	0,193
	Támogató iskola	0,045	0,406	0,629	0,135	-0,036
	Orvosi háttér	0,087	0,421	0,508	0,239	-0,052
Civil karrier	Jó anyagi háttér	0,120	0,069	0,314	0,650	-0,076
	Anyagi elismerés	0,401	0,102	0,202	0,636	0,057
	Jól tanulni, főiskolát, egyetemet végezni	0,240	0,081	0,297	-0,473	-0,021
Belső motiváció	Szorgalom	0,117	0,238	0,111	0,028	0,742
	Kitartás	0,141	0,260	0,060	-0,108	0,695
	Tehetség	0,198	0,290	-0,009	-0,044	-0,598
Magyarázott variancia (%)		16,003	11,537	10,949	8,463	7,653

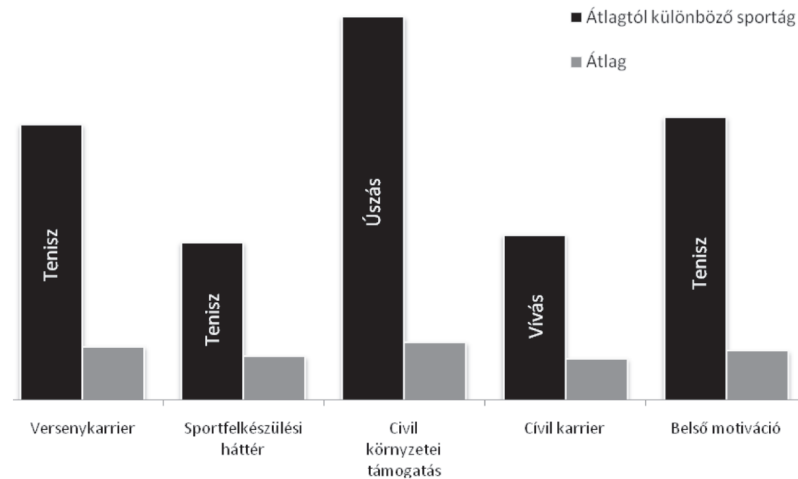
Kézenfekvő, hogy az egyes sportágak köré tartozók esetében is megvizsgáljuk, vajon a sportolók miképp sorolhatók be az egyes faktorokba. Ennek megvizsgálására varianciaanalízist alkalmaztunk, az egyes csoportok elkülönítésére a post-hoc tesztek közül a Tukey-t választottuk.

Ennek eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy:

1. a versenysport faktor esetében a teniszezők és a birkózók értékei jelentősen eltérnek a többi sportágétól, számukra kiemelten fontos hogy sok versenyt megnyerjenek, sok pénzt keressenek, sokat utazzanak külföldi versenyekre ($F=13,811$; $df=17$; $p<0,001$);
2. a teniszezők azok, akik nagyra értékelik a felkészülésükhöz biztosított háttérrel, fontosnak tartják a jó edzőpartnereket, a kiváló edzőket ($F=5,896$; $df=17$; $p<0,001$);
3. az úszók tudják, hogy környezetüknek (családnak, barátoknak) nagyon sokat köszönhetnek, véleményük szerint a támogató iskola is szerepet játszik karrierjük alakulásában ($F=16,473$; $df=17$; $p<0,001$),
4. a kimagasló társadalmi közegből érkező vívók számára a tanulás, a jó anyagi háttér igen fontos ($F=5,804$; $df=17$; $p<0,001$),

5. összefüggésben az 1. ponttal, a teniszezők a tehetséget, a szorgalmat, a kitartást tartják a sikerek fő zálogaként ($F=10.895$; $df=17$; $p<0.001$).

A fenti elkülönülést jól mutatja a 6. ábra.

6. ábra Az egyes faktorok esetében azonosított sportági eltérések

A sportolók várakozással tekintenek a jövő felé, fontosnak vélik a sikeres sportkarriert, ugyanakkor jelentős részük a nem sporthoz köthető civil életre is készül. Tekintettel arra, hogy a jövő olimpikonjai közülük kerülhetnek ki, mindenképpen érdemesnek véltük felmérni, hogy a sport, mint hivatás jelenik-e meg az életükbe, miképpen vélekednek a sport által nyújtott anyagiokról. A 2. táblázatban található eredmények alapján láthatjuk, hogy a fiatal sportolók nagy százaléka hivatásos sportoló szeretne lenni, nincs különbség a két csoport között, de a fiatalok szerint ennek az esélye nagyobb. Az, hogy anyagiak terén elegendőt nyújt-e számukra a versenysport, már nem egyértelmű, sőt, a 18–23 évesek közel kétharmada úgy véli, nem alapozhatja erre életét.

2. táblázat A sport, mint professzió megjelenése a fiatal sportolók között

	Szeretnél élsportoló lenni?		Látod ennek esélyét?		Anyagiak terén nyújt elegendőt a sport?	
	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem
Alsó szint	90,3	9,7	87,4	12,6	47,6	52,4
Felső szint	88,4	11,6	76,1	23,9	38,1	61,9
	$\chi^2 = 0,579$; $df=1$; $p=NS$		$\chi^2 = 13,88$; $df=1$; $p<0,001$		$\chi^2 = 5,417$; $df=1$; $p<0,05$	

A Héraklész sportolók esetében arra is rákérdeztünk, hogy van-e valamilyen állandó, a sportból származó bevételük, valamint kik finanszírozzák sportolásukat. A sportolók közel egyharmadának már van a sportból származó rendszeres bevétele. A két csoport között jelentős különbséget diagnosztizálhattunk, hiszen a Csillagosok esetében majdnem kétharmada rendszeresen jut a sportból bevételhez – szemben a Bajnokok 20 százalékaival ($\chi^2=195,013$; $df = 1$; $p<0,001$).

Összességében miként látják a sportolók, kik finanszírozzák sportolásukat? A válaszadóknak 100 egységet kellett szétosztani, a diagram az egyes programokban résztvevők válaszainak a középértékeit mutatja. Látható, hogy a legmagasabb értékeket a szülők kapták, ők 66, illetve 53 egységgel támogatják a havi, sporttal kapcsolatos kiadásokat. Második helyen a sportegyesület áll a maga 27, illetve 29 egységével. A Csillagosok úgy vélik, saját maguk jellemzően többet szánnak sportolásukra, mint Bajnokok társaik illetve náluk – ha nem is magas százalékban – de megjelennek már a szponzorok is (egyéb kategóriában megemlítve). Csillaggal megjelölt esetekben a két program közötti különbség statisztikailag értékelhető (szüleim esetében: $t=5,380$; $df=1021$; $p<0,001$; saját magam esetében: $t=5,823$; $df=1021$; $p<0,001$; egyéb esetében: $t=3,432$; $df=1021$; $p<0,001$).

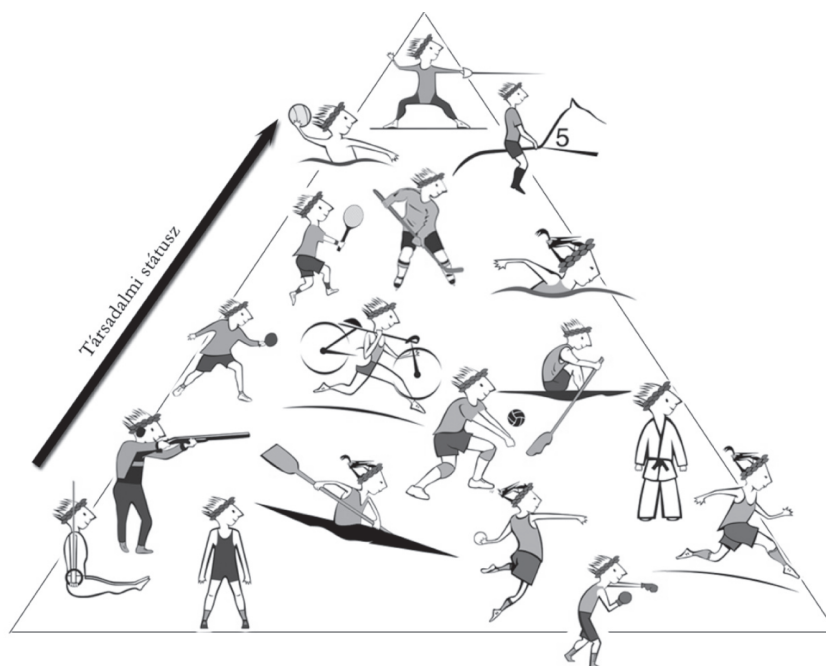
A fiatal tehetségek társadalmi háttérének feltárása mellett kutatásunk másik fő csápvonala a sport, mint lehetséges életszervező tényező azonosítása volt. Ezek a tehetségek gyakran napi 4-5 órát edzenek, kiváló eredményeket érnek el korosztályos világversenyeken. Adódik a kérdés: ha ennyi energiát befektetnek, miképpen vélekednek, megtérül majd. Gondolnak arra, hogy a sportból fognak majd megélni? A releváns szakirodalomban talált kutatások megcáfolták azt a tévhitét, miszerint a versenysport a karrier, a pénzszerzés egyik legkedvezőbb formája (Eitzen–Sagen 1997). Ez az eredmény visszaköszön a magyarországi tehetségmenedzselési programokban résztvevők között is, jellemzően a felnőttkor küszöbére érő sportoló nem gondolja azt, hogy majd a sportból származó bevételekből fog megélni, tartja el családját.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az élversenyzők társadalmi helyzetének vizsgálata komoly hagyományokkal rendelkezik (Földesiné et al. 2008; Gruneau 1999; Hazbrook 1986; Scheerder et al. 2005). Magyarországon a kutatók arra is választ kerestek, hogy milyen társadalmi közegből érkeznek a legszűkebb elitbe, az olimpiai keretbe bekerülő versenyzők (Földesiné 1984, 1999, 2000). Az eredményekből arra következtettünk, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek nemcsak hogy leképeződnek ebben a szférában, hanem sok esetben az előzetesen feltételezetteknél nagyobb aránytalanságok figyelhetők meg. A kutatás során megfogalmazott kérdéseinkre a következőképpen válaszolhatunk:

1. A tehetséges fiatalok a magasabb társadalmi státusszal rendelkező közegből érkeznek, szüleik iskolai végzettsége, munka és foglalkozás státusza, jövedelme és vagyoni helyzete jobb, mint a magyar átlaglakosságé, így kijelenthetjük, hogy az államilag finanszírozott sport utánpótlás-nevelési rendszerbe az anyagiilag és kulturálisan kedvezőbb helyzetben lévő fiataloknak több esélyük van bekerülni a kedvezőtlenebb helyzetben lévő társaiknál.

2. Jelentős különbség mutatkozott a sportágak között a bekerülő gyermek társadalmi közegének tekintetében. A legjobb közegből egyértelműen a vívók, a vízilabdázók az öttusázók valamint a jégkorongozók érkeznek, ők kifejezetten a tőkések, menedzserek, magas presztízssú értelmiségiek gyermekei. Hasonlóan kiváló környezetből érkeznek a teniszezők, az úszók de még sok esetben a triatlonozók is. Jellemzően értelmiségi szülők gyermekei az asztaliteniszezők, az evezősök és a röplabdások. A kisvállalkozói illetve szolgáltatói osztályhoz tartoznak a sportlövők, a kajakozók, kézilabdázók, judósok valamint az atléták szülei, a szakmunkások (illetve néha a szakképzetlenek) közegéből kerülnek ki a birkózók illetve az ökölvívók. A kvantitatív adatok mellett az edzők, sportszakemberek tapasztatai is megerősítették a sportágak szülői háttérének polarizáltságát. A vívó, jégkorongozó, öttusázó edzők, sportvezetők szerint ezen sportágakat űző fiatalok szülei a sokszor igen magas havi hozzájárulási költségeket (tagdíj, edzőtábori díj, utazási költségek, nevezési díjak stb.) könnyedén befizetik, szemben a küzdősportokkal, ahol a szülők a minimális egyesületi tagdíjjal is késnek, elmaradnak. Ilyen mértékű különbségek a 30 évvel ezelőtti KSI vizsgálatban nem voltak tapasztalhatóak, a sportági olló etekintetben tehát sokkal jobban kinyílt. Az edzők elmondása szerint szoros összefüggés figyelhető meg az egyes sportágak felszerelésigénye és a család társadalmi pozíciója között is: a drága vívó, lovagló, jégkorongozó felszereléseket csak a valóban jómódú szülők képesek megvenni, szemben a pl. a birkózókkal, akik minimális eszközbefektetéssel és képesek edzeni, versenyezni. Az egyes sportága társadalmi státuszpiramisát mutatja a 7. ábra.

7. ábra Társadalmi státuszpiramis a Héraklész programban résztvevő sportágak tekintetében

3. Úgy tűnik, hogy a társadalmi háttér, mint szelekció nem a tehetséges 14 évesek között válogat, hanem hamarabb. A sportoló karrier előrehaladtával a kevésbé jó társadalmi közegből érkező gyerekek (egyáltalán ha az adott sportágban van ilyen...) nem esnek ki a programból. Ez egyrészt örömteli, mert a program ekkor már nem veszítjük el szem előtt a tehetségeket, viszont aggodalomra is okot ad: a szelekció hamarabb, már akár a sportágválasztásnál lezajlik, ez a szintér pedig jelenleg kívül esik a látókörünkben.
4. Ahogy létezik a gazdasági fejlődés és potenciál tekintetében a tengely Magyarországon, úgy a sportban is meghúzható ez a törésvonal. A sport tekintetében a legszerencsésebbnek a nyugat-magyarországi nagyvárosokban (illetve Budapesten) élő fiatalok tekinthetők.
5. Az idősebb, 19–23 éves sportolók – a fiatalabb, 14–18 évesekhez képest – kevésbé gondolják úgy, hogy hivatásos sportolók lesznek, az idősebbek szerint a versenysport nem nyújt számukra anyagilag elegendőt. A sportolók céljai között megtalálható a minél jobb versenyeredmények elérése, majdnem 60%-uk olimpiai aranyérmet szeretne nyerni, de a tanulást, a későbbi, sporttól távol eső civil karriert is egyre fontosabbnak tartják.

A sportutánpótlás-nevelésben megnyilvánuló társadalmi esélyek vizsgálata eddig elkerülte a kutatók figyelmét, munkánkkal ezen a hiányon igyekeztünk enyhíteni. Szerencsés helyzetben voltunk, hiszen a legtehetségesebbnek vélt sportolók társadalmi közegét össze tudtuk hasonlítani nemcsak a jelenkori magyar társadalmi átlagmutatókkal, hanem a rendszerváltás előtt megmutatkozott trendekkel, helyzetképpel is. Ezzel a retrospektív visszatekintéssel arra is választ kaptunk, hogy a rendszerváltást megelőzően illetve azt követően a sport, mint társadalmi alrendszer (és annak egyik szegmense) mennyire volt nyitott, mekkora esélye volt illetve van egy hátrányosabb helyzetben lévő gyermeknek arra, hogy bekerüljön sportágának elitjébe.

Úgy véljük, kiemelten fontos tanulsága munkánknak az a bebizonyított tény, miszerint Magyarországon sem képes a sport arra, hogy enyhítse az induló társadalmi hátrányokat, sőt! A szűk társadalmi környezetnek az utánpótlás elithez tartozók körében meghatározó szerepe van. Ellentétes irányú mozgás figyelhető meg: a rendszeresen sportoló gyerekek számának csökkenése mellett, szinte valamennyi sportágba a jó anyagi és életkörülményekkel rendelkező családokból érkeznek a gyermekek, a hátrányos helyzetben lévők egyre jobban kiszorulnak, vagy már ki is szorultak. Vannak bizonyos sportágak (ezeket összefoglalóan küzdő-munkás sportágaknak nevezhetjük), ahová a társadalmilag kevésbé jó helyzetből érkeznek a gyermekek, itt egy fordított „kiszorulás” érhető tetten, egyfajta sportágválasztási spirál alakult ki: a küzdő-munkás sportágakat szinte csak a társadalom alsóbb-közép osztályaiból érkezők űzik, a jobb körülmények között élők egyre inkább elkerülik ezeket. Eredményeink értelmezésénél azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a sportolók szülei Budapest és a megyei jogú városok tekintetében felülreprezentáltak, nagy százalékuk itt él, dolgozik. A tehetségmenedzselési programok indításakor alapvető célként fogalmazódott meg, hogy országos lefedettséggel rendelkezzen, a tehetségek bármely területről felfedezhetőek legyenek, ennek ellenére (valószínűleg a szervezett versenysport területi elhelyezkedését követve) súlyponti területek bontakoztak ki. Tanulmányunk célja az volt, hogy a magyar lakosságra vetítve mutassuk meg a sportoló gyerek társadalmi hát-

terét, amennyiben ezeken a súlypontokon élő szülők vetületében elemeznénk eredményeinket, valószínű, hogy árnyaltabb képet kapnánk.

Bebizonyosodott az is, hogy a sportkarrier előrehaladtával ezek az egyenlőtlenségek nem fokozódnak tovább, a társadalmi háttér tekintetében a Bajnok illetve Csillag-programban résztvevő sportolók között nem találtunk értelmezhető különbséget, a szelekciós tényező ekkor már nem a családi háttér. Az szakemberekkel készített interjúk szerint a legnagyobb lemorzsolódást az iskolaváltások (alsó-felső tagozat, középiskola-felsőoktatási intézmény) alkalmával tapasztalható, ha ezeken a buktatókon sikerül átmenteni a tehetségeket, akkor jó esély van arra, hogy a felnőtt versenysport következő generációját alkossák.

A szülőknek gyermekeik sportolásának finanszírozása jelentős havi kiadásokkal jár (edzés illetve versenyköltségek), az utánpótlás korú sportot jellemzően ők tartják életben. Bizonyos sportágak igyekeznek enyhíteni ezeket a kiadásokat (felszerelés vásárlás támogatásával, kölcsönzési lehetőségek bevezetésével), de átfogó koncepció nem létezik, ad-hoc megoldásokkal találkozhatunk.

A fiatal felnőtt sportolók között egyre inkább megjelennek a sporthoz kapcsolódó bevételek, az egyes sportágak között etekintetben jelentős eltérések mutatkoztak. A fiatal felnőttek egyik legfontosabb döntése a jövőre való felkészülés, a jelenlegi megalapozott döntések (befektetések) miképp szolgálják későbbi boldogulásukat. Hogy számukra a sport ilyen befektetése-e, nem egyértelmű, de az eredmények inkább arra mutatnak, hogy nem. A sport már csak nagyon kevés szereplő számára kínál kiugrási lehetőséget (nem kell honnan „kiugraniuk”), egyre inkább a „majd meglátjuk” hozzáállás lesz a jellemző. Jó (sok esetben kiváló) társadalmi háttérrel rendelkeznek, jól tanulnak, egyetemre, főiskolára készülnek vagy már oda is járnak. Persze mindent megtesznek azért, hogy a sportban sikeresek legyenek, de döbbenetes módon realiták: tudják, közülük csak keveseknek adatik meg az, hogy a sportból „jól éljenek”. Úgy tűnik, nem kockáztatnak és a bizonytalan, sok lemondással járó, bármikor „derékba szakadó” sportkarrier helyett inkább a biztosnak vélt civil karriert választják.

IRODALOM

- Archer, L.–Hutchings, M.–Ross, A. (2003): *Higher Education and Social Class: Issues of Exclusion and Inclusion*. London: Routledge.
- Blau, P.M. (1977): Macrosociological Theory of Social Structure. *American Journal of Sociology*, 83: 26–54.
- Bourdieu, P. (1985): The Forms of Capital. In Richardson, J.G. ed.: *Handbook of Theory and Research from Sociology of Education*. New York: Greenwood, 241–258.
- Bourdieu, P. (1987): What makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups. *Berkeley Journal of Sociology*, 32(1): 1–18.
- Bourdieu, P. (1996): A sport és a társadalmi osztályok. In Misovicz T. szerk.: *Sport és társadalom. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Aula, 119–140.
- Coackey, J. (1997): *Sport in Society*. Colorado: Irwin McGraw-Hill.
- Eitzen, S.–Sage, G. (1997): *Sociology of North merican Sport*. Colorado: Irwin McGraw-Hill.
- Faluvégi A. (2004): A társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulása és várható hatásai az átmenet időszakában. Letöltve: 2009. május21-én, <http://mek.oszk.hu/01800/01875>.

- Ferge Zs. (2005): Ellenálló egyenlőtlenségek. A mai egyenlőtlenségek természetrajzához. Akadémiai székfoglaló (elhangzott: 2005. április 21-én). Letöltve 2009. december 5-én, <http://www.mta.hu/fileadmin/szekfoglalok/000198.pdf>.
- Földesiné Sz.Gy. (1984): *Magyar olimpikonok önmagukról és a sportról*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Földesiné Sz.Gy. (1999): Félamatőrök, félprofik. Magyar Olimpikonok (1980–1996). Budapest: Magyar Olimpiai Bizottság.
- Földesiné, Sz.Gy. (2000): Retirement of Top Athletes in a Changing Society. *Kalokagathia*, 75th Anniversary Special Issues: 12–23.
- Földesiné Sz.Gy.–Gál A.–Dóczy T. (2008): *Társadalmi riport a sportról*. Budapest: Duna Palota Kulturális Kht.
- Gazsó F. (2000): A társadalmi folyamatok és az oktatási rendszer. In Kecsmár I. szerk.: *Egyéni esélyek, iskolai esélyek, társadalmi esélyek*. Budapest: Napvilág Kiadó, 9–22.
- Gazsó F.–Laki L. (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Gruneau, R. (1999): *Class, Sport, and Social Development*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Hazbrook, C.A. (1986): The Sport Participation-Social Class Relationship: Some Recent Youth Sport Participation Data. *Sociology of Sport Journal*, 3:154–159.
- Havasi É. (2002): Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon. *Szociológia Szemle*, 4: 51–71.
- Hyman, R. (1963): The Lower Class value Stretch. *Social Forces*, 42: 205–215.
- Kolosi, T.–Tóth, I.Gy.–Vukovich, Gy. eds. (2004): *Social Report 2004*. Budapest: TÁRKI.
- Kovács Á.–Velencei, A. (2009): A sport presztízse. In Szatmári Z. szerk.: *Sport, Életmód, Egészség*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1273–1304.
- McNamee, S.J.–Miller, R.K. (2004): *The Meritocracy Myth*, Lanham: Rowman & Littlefield.
- . (1949): *Social Structure*. New York. MacMillan.
- Róbert P. (2004): Iskolai teljesítmény és társadalmi háttér nemzetközi összehasonlításban. In Kolosi T.–Tóth I.Gy.–Vukovich Gy. szerk.: *Társadalmi riport 2004*. Budapest: TÁRKI, 193–205.
- Rooney, J.E.–Pillsbury, R. (1993): *Atlas of American Sport*. New York: MacMillan.
- Scheerder, J.–Vanreusel, B.–Taks, M.–Renson R. (2005): Social Stratification Patterns in Adolescents' Active Sport Participation. *European Physical Education Review*, 11(1): 5–27.
- Szelényi I. (1990): *Városi társadalmi egyenlőtlenségek*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szelényi, I.–Szelényi, Sz. (1995): Circulation or Reproduction of Elite During Post-communist Transformation in Eastern Europe. *Theory and Society*, 14(5): Introduction.
- Szelényi, I. (1988): *Socialist Entrepreneurs. Embourgeoisement in Rural Hungary*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Slomczynski, K.–Shabad, G. (1997): Systematic Transformation and the Salience of Class Structure in East central Europe. *East European Politics and Societies*, 11: 155–189.
- Tóth I.Gy. (2005): *Jövedelemeloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó.